

■ Litteraturgranskningar

Björnsson, Anders. Skuggor av ett förflutet. Bondeförbundet och trettioalet. En idéhistorisk essä. Lund: Sekel Bokförlag, 2009.

MARTIN LINDSTRÖM¹

Historikern Anders Björnssons bok "Skuggor av ett förflutet. Bondeförbundet och trettioalet" (2009) har givits ut på uppdrag av Centerpartiet och behandlar en både central och politiskt känslig period i Bondeförbundets/Centerpartiets historia. Perioden är central därför att 1930-talet är den period då partiet för första gången kom i regeringsställning (Bramstors semesterregering sommaren 1936, koalitionsregeringen med Socialdemokraterna 1936-1940 och samlingsregeringen 1940-1945). Partiet kom under 1930-talet att förvandlas från ett parti med flera företrädare i riksdagens båda kamrar som inte ens ville definiera sig som parti, än mindre sträva efter den direkta regeringsmakten, till en integrerad och i högsta grad samarbetsduglig del av det svenska partiväsendet. Perioden är också politiskt känslig inte minst därför att journalister, historiker och statsvetare fortfarande idag refererar till Bondeförbundets partiprogram/grundprogram från 1933 vars fjärde punkt anger att "Som en nationell uppgift framstår den svenska folkstammens bevarande mot inblandning av mindervärdiga

utländska raselement samt motverkande av invandring till Sverige av icke önskvärda främlingar".

Ett antal olika teman redovisas och diskuteras i boken. Dessa teman innefattar bland annat den snabba avfolkningen av den svenska landsbygden under 1900-talets första hälft, minskningen av bondebefolkningen i absoluta och relativa tal under samma period, jordbrukets försvagade och ofta av statsmakterna kraftigt reglerade ställning i ekonomin, den delvis nationalromantiska synen på bondebefolkningen som det svenska folkets kärna och ursprung, samt partiets syn på sambandet mellan vetenskap och politik inom området som livsmedel, genetik, medicin och folkhälsa. En sakfråga som till skillnad från de andra sakfrågorna utgör en röd tråd i betydande delar av boken är den om partiprogrammets fjärde punkt om "...folkstammens bevarande mot mindervärdiga utländska raselement...". I de olika kapitlen broderar författaren ut olika aspekter av en tidsanda som möjliggjorde en sådan formulering i Bondeförbundets program. Samtliga andra riksdagspartier, inklusive de liberala och de frisinnade som 1934 gick samman och bildade Folkpartiet, var under denna tid förespråkare av en restriktiv invandringspolitik. Vetenskapen stod dessutom högt i kurs och rasforskning var ett av flera aktuella ämnen i tiden. Temat kring den fjärde programpunkten kryddas dessutom med diverse historiker och anekdoter om specifika personligheter inom såväl som utanför partiet. En sådan personlighet var Ferdinand Nilsson, en av programpunktens förespråkare och författare inom Bondeför-

1 Martin Lindström är professor i Socialmedicin vid Institutionen för kliniska vetenskaper i Malmö, Lunds universitet.
E-post: martin.lindstrom@med.lu.se

bundet. Genom detta yviga broderande förefaller författaren försöka ge en bakgrundsbild som förklarar att Bondeförbundet kunde ha en sådan programpunkt givet den allmänna samhälleliga, vetenskapliga, litterära och politiska omgivningen.

Ett annat tema i boken är motsättning- en mellan å ena sidan i vissa avseenden extremt konservativa och å andra sidan mera mittenorienterade och liberala krafter inom partiet under 1920-, 1930- och 1940-talen. Partiet försvarade under sina tidiga decennier bland annat på ett tydligt sätt traditionella kristna värden. Motsättningen mellan konservativa och liberala var inbyggd redan från början eftersom Bondeförbundet som intresseparti för bondebefolkningen och landsbygden rekryterade jordbrukarväljare både från de liberala/de frisinnade och från Högern. Bondeförbundet anklagade ofta både de liberala/de frisinnade och Högern för att representera politiska ideologier istället för specifika jordbrukarintressen. Från början grundades två bondepartier under 1910-talet, Bondeförbundet 1913 och Jordbrukarnas Riksförbund 1915. Det ursprungliga Bondeförbundets grundare var Carl Berglund, tidigare frisinnad riksdagsman och motståndare till det kungavänliga och försvarsvänliga Bondetåget 1914. Carl Berglund, och senare till exempel partiledaren från och med 1934 Axel Pehrsson i Bramstorp, kontrasteras i boken mot starkt högerorienterade företrädare och medlemmar som till exempel Elof Eriksson i Hyllie utanför Malmö, en varm anhängare av Bondetåget och motståndare till representativ demokrati och parlamentarism, som fram till sammanslagningen av de båda partierna 1921 var medlem i Jordbrukarnas Riksförbund.

Boken innehåller några sakfel. Redan på sidan 10 anger till exempel författaren att

folkomröstningen om rusdrycksförbud ägde rum 1923 när det korrekta året är 1922.

Diskussion

Författaren ger en lång bakgrund och beskrivning i betydande delar av boken till hur Bondeförbundets programpunkt om "... folkstammens bevarande mot mindervärdiga utländska raselement" var möjlig givet tidsandan. Beskrivningen är utförlig. Han lyckas däremot inte alls presentera någon förklaringsmodell eller några hypoteser till varför *just* Bondeförbundet och *inte* Högern, Folkpartiet och/eller Socialdemokraterna införde liknande programpunkter i sina partiprogram. Det finns ett kortfattat resonemang om att många andra politiska bonderörelser på den europeiska kontinenten fick en mer eller mindre uttalad inriktning mot fascism under mellankrigstiden, men inte bonderörelserna i Danmark, Norge och Sverige. Längre än så kommer emellertid inte Björnsson i denna tankelinje.

Författaren lyckas inte närmare specificera orsaken till just Bondeförbundets explicita inställning till rasfrågor och invandring under mellankrigstiden. I den korta historiken i mitten av boken nämns Carl Berglund och grundandet av det ursprungliga Bondeförbundet (1913-1921) utförligt, medan det mera konservativa Jordbrukarnas Riksförbund (1915-1921) nästan helt utelämnas. Björnsson skriver att "det kan till och med ha ett intresse att lägga själva historien till rätta, "kolonisera" den, och detta kan då ske från en styrkeposition", men frågan är om det inte är just det han själv gör genom att endast ytterst summariskt nämna Jordbrukarnas Riksförbund i sin historik. I statsvetaren Edvard Thermanius bok "Sveriges politiska partier" (1933), som inte ingår i

Björnssons litteraturlista, finns däremot en beskrivning av Jordbrukarnas Riksförbund före partisammanslagningen 1921:

Emellertid bildades icke långt därefter ytterligare en liknande sammanslutning, som skulle få större betydelse. Det var Jordbrukarnas Riksförbund, vilket konstituerades på ett möte i Stockholm den 6 februari 1915, årsdagen av Bondetåget. Detta berodde ej på någon tillfällighet. Flera av Bondetågets ledande män voro också representerade i Riksförbundets styrelse (Thermaenius 1933: 42).

Bondetåget 1914 handlade primärt om försvarsanslagens storlek. Karl Staaffs liberala regering 1911-1914, som hade stöd i försvarsfrågan av Socialdemokraterna utanför regeringen, motsatte sig ökade anslag under kraftfull opposition från Högern, som bestod av separata riksdagspartier i första respektive andra kammaren. Bondetåget 1914 var emellertid också ett uttryck för en konstitutionell konfliktdimension. Den liberala regeringen hävdade parlamentarismens princip att regeringens sammansättning ska bestämmas av riksdagen, medan åtminstone delar av Högern försvarade maktodelningsprincipen i 1809 års regeringsform som innebar att regeringen inte bara formellt utan också reellt skulle utses av statschefen, det vill säga kungen. Ultraroyalistiska grupper, huvudsakligen utanför den parlamentariska högern men med anknytning till hovet, kämpade för att stärka den personliga kungamakten inom denna konstitutionella ram (Lewin 1985: 120ff.). Det var ur dessa grupper Bondetågets organisatörer och deltagare i betydande utsträckning rekryterades. Varken förstakammarhögerens Ernst Trygger eller andrakammarhögerens och Allmänna Valmansförbundets ordförande Arvid Lindman deltog i planeringen eller genomförandet. Arvid

Lindman stödde den försvarspolitiska sakfrågan, men ville inte fälla regeringen Staaff genom en utomparlamentarisk manifestation och försökte också utan framgång moderera innehållet i det kungliga borggårdstal till bondetågsdeltagarna som gjorde att regeringen Staaff avgick (Andersson 1956: 203ff.). Här framträder alltså en kompletterande bild av den moderna politiska bonderörelsen i Sverige under dess första decennier. Det ena av de två bondepartier som förenades till Bondeförbundet 1921 hade sitt ursprung i en rörelse som försvarade kungamakten inom ramen för regeringsformen mot parlamentarismens principer och, i alla fall in på 1920-talet, var motståndare till ett modernt partiväsen.

Jordbrukarnas Riksförbund (1915-1921) framstår som ett parti till höger om Tryggers och Lindmans högerpartier i tvåkammarriksdagen i konstitutionella och vissa andra huvudsakligen icke-ekonomiska frågor. Bondetågets försvar av kungamakten hade indirekt delvis sina rötter i den boströmska filosofi, som fått sitt namn efter professorn i praktisk filosofi i Uppsala Christopher Jacob Boström (1797-1866), som dominerade svenska universitet och svensk offentlig förvaltning under sent 1800-tal och som fortfarande hade inflytande under tidigt 1900-tal. Den boströmska filosofin var en äldre fördemokratisk tanketradition som såg samhället som en organism, en helhet, där kungen, folket och den rådande samhällsordningen bildar en organisk helhet med sanktion från en högre metafysiskt sanktionerad auktoritet. Jag menar inte att ledarna för Jordbrukarnas Riksförbund var medvetna och väl pålästa filosofiska boströmianer, men de var färgade av ett tänkande som fortfarande var mycket utbrett och accepterat fram till det demokratiska genombrottet i slutet av 1910-talet. Upp-

brottet från denna tanketradition ägde i Sverige rum just under 1800-talets slut och 1900-talets två första decennier (Nordin 1981: 207). Bondeförbundets fjärde programpunkt skulle därför delvis kunna förklaras av en uttalad eller delvis outtalad förankring inom delar av det tidiga Bondeförbundet i ett äldre politiskt tänkande som ser folket som en för alltid given entitet. I 1930-talets moderna filosofiska, vetenskapliga och ideologiska kontext har det rasbiologiska tänkandet, som inte hade någon förankring i äldre metafysiska läror om samhället som en organism, fått en förankring i delar av partiet och kommit till uttryck i programpunkten. Denna tankelinje är visserligen högst hypotetisk, men både plausibel och möjlig att undersöka i större detalj. Motsättningen mellan högerinriktade och mera liberala inom partiet nämns för övrigt av Björnsson själv, en latent motsättning som fick sitt avgörande till de liberalas och mittenorienterades fördel först genom utgången av det andra världskriget. Den direkta kopplingen till Bondetåget i fallet Jordbrukarnas Riksförbund är emellertid en mycket mera specifik hypotes än att bara hänvisa till en allmän tidsanda

som rådde under 1930-talet och som av någon oklar anledning skulle ha råkat komma till explicit uttryck i just Bondeförbundets program.

Flera avhandlingar har skrivits, i synnerhet i början av 1990-talet, om Högers/Moderata Samlingspartiets ideologiska utveckling. Ett vetenskapligt arbete som jämför Bondeförbundet och Jordbrukarnas Riksförbund före partisammanslagningen 1921 och som följer Riksförbundets riksdagsföreträdare in i 1920- och 1930-talens anföranden och motionsskrivande i riksdagen som företrädare för det 1921 förenade Bondeförbundet efterlyses.

Referenser

- Andersson, Ivar, 1956. *Arvid Lindman och hans tid*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- Lewin, Leif, 1985 (andra upplagan). *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Nordin, Svante, 1981. *Den boströmska skolan och den svenska idealismens fall*. Lund: Bokförlaget Doxa AB.
- Thermaenius, Edvard, 1933. *Sveriges politiska partier*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.